

Мавзу: Қишлоқ хўжалигида тадбиркорлик шакллари

РЕЖА:

1. Фермер хўжасининг ҳуқуқий, иқтисодий асослари, уларни ташкил этиш тартиби.
2. Қишлоқ хўжалигидаги қўшма корхоналар.

Таянч иборалар:

Фермер, деҳқон, оила таморқа хўжалиги, фермернинг мақсади ва вазифаси, фермерни ташкил этишнинг ҳуқуқий асослари, фермер хўжалигининг иқтисодий негизи, фермернинг мол-мулки, фермерни ташкил этишдаги хусусиятлар, фермер хажми, фермерликни ташкил этиш тартиблари, ер ижараси муддати, оптималлаштириш, фермерликнинг ривожланиши (сони, ер майдони, ишлар сони, йетиштирилаётган маҳсулотлари) фермерликни ташкил этиш даври, унинг самарадорлиги.

1. Фермер хўжасининг ҳуқуқий, иқтисодий асослари, уларни ташкил этиш тартиби

Ўзбекистон республикасининг Президенти ва Ҳукумати фермерликга оид бўлган жаҳон тажрибаси, мамлакатнинг ўзига хос хусусиятларини эътиборга олган ҳолда республикада фермерликни босқичма-босқич ривожлантириш жараёнини амалга оширмоқда.

Даставвал, Ўзбекистонда фермер хўжаликларини ташкил этиш ва ривожлантиришнинг ҳуқуқий, меъёрий ҳужжатлари яратилди. Жумладан, - 1998 йилда “Фермер хўжалиги тўғрисида”ги қонун Олий Мажлис томонидан қабул қилинди.

- Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2003 йил 27 октябрдаги “2004-2006 йилларда фермер хўжаликларини ривожлантириш Концепцияси тўғрисида”ги ПФ – 3342 – сонли фармони;

- Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 30 октябрдаги “2004-2006 йилларда фермер хўжаликларини ривожлантириш Концепциясини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 476-сонли қарори;

- Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 24 декабрдаги “2004-2007 йилларда фермер хўжаликларини жадал ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 607-сонли қарори;

- қайта ташкил этилаётган қишлоқ хўжалиги корхонаси негизида фермер хўжалигини ташкил этишда танлов ғолибларини аниқлаш тўғрисидаги Низом (2005 йил 4 январ) “Екин майдонларини оптималлаштириш ва озиқ-овқат маҳсулотларини кўпайтириш тўғрисида”ги УП4041-сонли фармони ва бошқалар. Шу ҳужжатлар талабларига қатъий риоя этган ҳолда қишлоқ ҳудудларида фермер хўжаликлари ташкил этила бошлади. Мустақиллик йилларининг дастлабки даврида деҳқон, фермер хўжаликлари ҳақида аниқ тушунча бўлмаган эди. Бу ҳол 1998 йилда “Фермер хўжалиги тўғрисида”ги қонуни қабул қилиши билан эчилди. Шу қонуннинг 5-моддасида Фермер хўжалиги аксарият ҳолларда ортиқча меҳнат ресурслари бўлмаган ерларда ва ҳудудларда ташкил этилади. Деҳқончилик маҳсулоти етиштиришга ихтисослаштирилган фермер хўжаликларига ижарага бериладиган ер участкаларининг энг кам ўлчами пахтачилик ва ғаллачилик учун 10 гектар, боғдорчилик, узумчилик, сабзавотчилик ва бошқа маҳсулотларни етиштириш учун эса 1 гектарни ташкил этади.

Чорвачилик маҳсулоти етиштиришга ихтисослаштирилган фермер хўжалиги камида 30 та шартли бош чорва моли бўлган тақдирда ташкил этилади. Фермер хўжалигига ижарага бериладиган ер участкаларининг энг кам миқдори бир шартли бош чорва молга ҳисобланганда Фарғона водийси вилоятларига, Тошкент, Самарқанд ва Хоразм вилоятларидаги суғориладиган ерларда камида 0,3 гектарни, қолган вилоятларда. Қорақалпоғистон Республикасида эса 0,45 гектарни, суғорилмайдиган ерларда эса камида 2 гектарни ташкил этиши, Низомда эса аниқ ер участкалари (контурлар) берилиши кўрсатилган. Булар мамлакатда фермерликни ташкил этишнинг ўзига хос хусусиятларини белгилаб беради.

Ўзбекистонда фермер хўжаликларини ташкил этиш қуйидаги икки хил тартибда амалга оширилмоқда:

- биринчиси, меҳнат ресурслари бўлмаган ёки кам бўлган ерларда ва ҳудудларда:

- иккинчиси, уч йил давомида рентабеллик даражаси паст бўлган ширкат хўжаликлари негизида ташкил этилди. Иккала усулда ҳам фермер хўжалигини уни бўлажак раҳбари ташкил этади. У ўзининг мол-мулкини кўрсатиши зарур. Фермер хўжалигининг иқтисодий негизини унинг мол-мулки ташкил этади, унга қуйидагилар киритилиши мумкин: уй-жойи мавжуд бўлган техникалари, чорва ҳайвонлари маблағИ, мевали дарахтлари, интеллектуал қобилияти ва бошқалар;

Бўлажак фермер хўжаликнинг уставини сифатли қилиб тузиш лозим. У қуйидагича тартибда тузилиши мумкин

➤ фермер хўжалигининг номи;

➤ фермер хўжалиги бошлиқининг фамилияси, ўзининг ва отасининг исми ва яшаш жойи;

- фермер хўжалигининг жойлашган жойи тўғрисидаги маълумотлар ва почта манзили;
- фермер хўжалигининг ихтисослашуви ва фаолиятининг асосий турлари, йўналишлари;
- унинг устав фондининг миқдори ва бошқалар.

Фермер хўжалигининг уставига асосланган ҳолда унинг бизнес-режаси ишлаб чиқилади. Сўнгра фермернинг раҳбари белгиланган тартибда талаб этилган ер участкасини олишга киришади. Биринчи усулда фермер раҳбари ер олиш учун қандай хўжалик ҳудудида жойлашишини эътиборга олган ҳолда, унинг ширкат раҳбарига, тугатилаётган ширкат хўжаликларида эса эса тендер ўтказувчи комиссиясининг раҳбарининг номига ариза берган. Аризалар белгиланган тартибда, муддатда кўриб чиқилган. Унда фермер, хўжалигининг барча имкониятлари; мутахассислиги, маълумоти, тармоқдаги иш стажы, пул маблағлари, мавжуд бўлган яроқли техникалари ҳамда раҳбарнинг билими, қобилияти, дунёқараши, маънавиятли, мафқуралик ва бошқа қобилиятлари акс эттирилган. Шундай хусусиятларга ва имкониятга эга бўлган фуқароларга талаб этилган ерни 30 йилдан 50 йилгача бўлган муддатга ижарага бериш тўғрисида қарор қабул қилинган. Бу қарорлар вилоят ҳокими раҳбарлигидаги комиссия томонидан белгиланган муддатда, тартибда кўриб чиқилиб қарор қабул қилиниши шарт. Бу бир қанча муаммоларни вужудга келтирилган. Жумладан бўлажак фермерлар масофанинг узоқлиги муносабати билан ортиқча вақт, маблағ сарфлаганлар. Шундан сўнг фермер хўжалигини рўйхатдан ўтказиш белгиланган тартибда амалга оширилади.

Фермер хўжалиги давлат рўйхатидан ўтганидан сўнг ташкил этилган деб ҳисобланган. У тўлиқ юридик шахс мақомини олиш учун ўзи алоқа қиладиган банкларда турли хилдаги ҳисоб рақамларини очиши, туманнинг солиқ, статистика ташкилотларида рўйхатдан ўтиб, ўз муҳрига, бланкаларига эга бўлиши керак бўлган. Шундан сўнг фермер хўжалиги тўлиқ фаолият юритадиган юридик шахс мақомига эга бўлган.

2. Қишлоқ хўжалигидаги қўшма корхоналар

Республика мустақиллигига қишлоқ хўжалик тармоғида аралаш (қўшма) мулк ва унга асосланган қўшма корхоналар бўлмаган. Мустақиллик натижасида эркин бозор иқтисоди барпо этилиши мулкчиликнинг шу турини ва унга асосланган тадбиркорлик шаклини ташкил этиш ҳамда у фаолият юритиши учун ҳуқуқий, иқтисодий асослар яратиб берди. Жумладан, «Мулк тўғрисида»ги, «Инвестицион фаолият тўғрисида»ги, «Чет эл инвестициялари тўғрисида»ги қонун, Республика Президентининг Фармонлари ҳамда Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари қабул қилинди. Уларда мулкнинг аралаш (қўшма) шакллари мулкдорларнинг моддий ва пул маблағларини бирлаштириш йўли билан ҳосил этилиши таъкидланган. Қишлоқ хўжалигида фаолият кўрсатаётган ширкат, фермер

хўжаликлари қайта ишлаш саноати корхоналари билан аралаш (қўшма) мулкчиликка асосланган корхоналарни ташкил этишда уларнинг шакллантирилаётган Устав фондидаги улушларини келишган ҳолда белгилашлари мумкин. Бу улуш масалан, 50:50 ёки уларнинг қўшма корхона фаолиятидаги аҳамиятига кўра, 30:70 ёки 70:30 бўлиши мумкин. Агарда ширкат ёки фермер хўжаликлари чет эл юридик шахслари (корхоналари) билан қўшма корхона ташкил этадиган бўлсалар, чет эл корхонасининг қўшган улуши умумий шакллантирилаётган Устав фондининг 30 фоизидан кам бўлмаслиги шарт. Аралаш (қўшма) мулкка эгаллик қилиш ҳиссавий иштирок этиш принципи асосида ҳам, шунингдек, ўз маблағларини бирлаштирган мулкдорлар ўртасида даромадларни уларнинг қўшган маблағининг улушига қараб тақсимлаш усулларида ҳам амалга оширилиши мумкин.

Қўшма корхоналарни ташкил этиш натижасида ишлаб чиқаришни юксалтириш ривожланган давлатлардагидек республикада ҳам мустақиллик йилларида кенг равишда топмоқда. Жумладан, машинасозлик, тўқимачилик ва енгил саноат, озиқ-овқат, пахта тозалаш, мева, узум саноати тармоқларида. Лекин мамлакат қишлоқ хўжалигида қўшма корхоналарни ташкил этиш жараёни талаб даражасида амалга оширилаётгани йўқ. Бу муаммо ҳал этилишини таъминлайдиган асосий шартлар мавжуд. энг аввало, чет эл корхоналарининг ҳамда фуқароларининг қонун доирасида эркин фаолият юритиш ва мулкка эгаллик қилиш кафолати таъминланган. Шунинг билан биргаликда экологик жиҳатдан барча талабларга жавоб берадиган турли хилдаги қишлоқ хўжалик маҳсулотлари қишлоқ хўжалик корхоналари томонидан барқарор равишда ишлаб чиқарилмоқда. Масалан, пахта хомашёси, буғдой, шоли, қарам, помидор, узум, ўрик, олма, қовун, тарвуз, ер ёнғоқ, гўшт, сут, қорақўл териси, жун, қимиз, қумрон, турп, сабзи ва инсон организми учун зарур моддаларга бой бўлган бошқа маҳсулотлар.

Уларни қайта ишлашда ўзларининг меҳнатларини сарфлайдиган оддий, серхаракат, инсофли, диёнатли, янги техника ва технологияга қанчалик бўлган фуқаролар ҳам мавжуд.

Республикада халқ истеъмоли молларини ишлаб чиқариш билан шуғулланувчи чет эл юридик ва жисмоний шахсларига солиқ ҳамда божхона тўловларига оид айрим имтиёзлар ҳам жорий этилган. Келажакда республикада чет эллик инвесторларга яратилган барча имкониятларни етказиб, уларни тушунтира оладиган ҳамда уларнинг ишонч ва эътиборларини қозониш имкониятига эга бўлган қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришининг раҳбарларига, тадбиркорларига кўп нарсани боғлиқ. Улар ташқи бозорни ўрганган ҳолда манфаатдор ҳамкорларни қидириб топишлари лозим. Бунинг учун анча билим ва меҳнат сарфлаш талаб этилади. Улар ташқи бозорда ўзларини ва маҳсулотларини танитиш билан бирга ўз ўринларини эгаллашга интилишлари керак. Шундай тадбирлар натижасида чет эллик ҳамкорларни топиш, уларнинг маблағларини жалб этиш орқали бу борадаги фаолиятни ривожлантиришга эришиш мумкин.

Республика қишлоқ хўжалигида йетиштирилаётган маҳсулотларни қайта ишлаш, уларни истеъмол учун тайёр бўлган маҳсулотларга айлантириш учун турли хилдаги қўшма корхоналарни ташкил этиш мумкин. Бу жараён мамлакат қишлоқ хўжалигига янги техникалар, илғор, самарали технологиялар кириб келишини таъминлайдиган чет эл валюталари оқимини кўпайтиради. Натижада тармоқнинг моддий-техника базаси мустаҳкамланиб, ишлаб чиқариш кучларининг ривожланиши ва мақсадга мувофиқ жойлашиши таъминланади. Қишлоқ хўжалигида қўшма корхоналарнинг ташкил этилиши халқаро миқёсда меҳнат тақсимотини ривожлантиришга ҳам ижобий таъсир кўрсатади.

Улар туфайли қўшимча иш жойлари ташкил этилиб, аҳолини иш билан таъминлаш муаммоси ҳал қилинишига маълум даражада улۇш қўшилади. Бу корхоналарда фаолият кўрсатаётганларнинг моддий шароити яхшиланишини таъминлайди. Пировард натижада аҳолининг сифатли маҳсулотлар билан таъминланиш даражаси юксалиб, турмуш даражаси ошади.

Қисқача хулосалар

Қишлоқ хўжалигида амалга оширилган аграр-иқтисодий ислохотлар натижасида мулкчиликнинг жамоа, шахсий, хусусий ва аралаш мулкчилик шакллари босқичма-босқич барпо этилиб, муттасил ривожлантирилмоқда. Уларга асосланган тадбиркорлик турлари ташкил этилиб, ривожлантирилмоқда.

Тармоқда иқтисодиётни турли босқичларида жамоа мулкчилигига асосланган жамоа, қишлоқ хўжалиги кооперативлари, агрофирмалар, шахсий ва хусусий мулкчилик асосида фермер ва деҳқон хўжаликлари ва кичик корхоналар ташкил қилиниб, тараққий эттирилмоқда.

Республикада дон маҳсулотлари, пахта хом ашёси асосан фермер хўжаликларида, картошка, сабзавот, полиз ва чорвачилик маҳсулотлари деҳқон ва оила таморқа хўжаликларида ишлаб чиқарилмоқда.

Аралаш (қўшма) мулкчилик негизида қўшма корхоналар ташкил этилмоқда, лекин уларнинг ривожланиши ҳозирги даврда талабга тўлиқ жавоб бера олмайди.

Келажакда шахсий, хусусий ҳамда аралаш мулкчиликка асосланган корхоналарни ривожлантиришга эътиборни кучайтириш мақсадга мувофиқдир.

Назорат ва муҳокама учун саволлар

1. Фермер ва деҳқон хўжаликлари таърифини изоҳлаб беринг.
2. Фермер хўжаликлари ривожланишининг самарадорлигини исботлаб беринг.
3. Қўшма корхоналар ҳақида тушунча беринг.
4. Фермер хўжалик тўғрисида сизнинг тушунчангиз қандай?
5. Фермер хўжалигининг мақсад ва вазифаси нимадан иборат?
6. Фермер хўжалигини ташкил этишнинг ҳуқуқий асосларини қандай ҳужжатлар ташкил этади?

7. Фермер хўжмалигини ташкил этишдаги хусусиятлар нималардан иборат?
8. Фермер хўжалиги қандай тартибларда ташкил этилмоқда?
9. Фермер хўжаликларини республика иқтисодиётидаги ўрни ва аҳамиятини қандай қилиб исботлайсиз?
10. Фермерликни ривожлантириш босқичлари қандай?
11. деҳқон ва оила таморқа хўжаликларини ҳолатини к`рсатиб беринг.
12. Нима учун фермерликни ривожлантиришга устуворлик берилган?
13. Фермерликни ривожлантиришдаги устуворлик йўналишлари нималардан иборат ва бошқалар.